

Міністерство освіти і науки України

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АВТОМОБІЛЬНО-ДОРОЖНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

до самостійної роботи з дисципліни
«Історія України» (розділ «Культура України початку ХХ ст.»)
для студентів усіх спеціальностей

Затверджено методичною
радою університету,
протокол № 3 від 10.12.2008 р.

Харків
ХНАДУ
2009

Укладач Ковальов В.І.

Кафедра українознавства

Духовне життя України періоду першої світової війни та боротьби за владу – особлива сторінка в вітчизняній культурі. Вибухнула перша світова війна влітку 1914 року і тривала понад чотири роки. Вона принесла багато страждань українському народові. 3,5 мільйона українців служили в російській армії, а 250 тисяч – у австро-угорській, тож брат воював проти брата. Українці вбивали один одного за чужі їм інтереси імперій, які не лише ігнорували їх національні інтереси, а ще й подавляли національний рух. З перших днів були закриті українські газети й журнали, зазнав переслідувань лідер українського національного руху Михайло Грушевський, а потім ще й був засланий до Симбірська.

Війна призвела до піднесення революційного руху в країнах Європи. 27 лютого 1917 року в Петрограді перемогла буржуазно-демократична революція, внаслідок якої в Росії було повалене самодержавство. Український народ на повний голос заговорив про свої національні інтереси, намітилася перспектива його самовизначення та утворення державності. Переломною віхою в історичній долі українського народу стали жовтневі події 1917 року в Петрограді. Наприкінці 1917 – на початку 1918 років Україну вразила гостра політична криза, а спроба розв'язати її призвела до застосування зброї. За цим послідувала громадянська війна та іноземна військова інтервенція, яка тривала три роки і закінчилась в листопаді 1920 року.

За відносно недовгий час – від початку першої світової війни і до закінчення громадянської війни та іноземної військової інтервенції – багато пережив український народ. Багато змін відбулося в цей час і в українській культурі. Саме тоді духовне життя зазнало великих втрат внаслідок війни та протистояння політичних сил, в той же час розгорнулася творча активність багатьох українських митців, літераторів, науковців, які своєю діяльністю збагатили вітчизняну і світову духовну скарбницю.

Рекомендуємо розглядати цю тему за наступним планом:

1. Становище української культури в роки першої світової війни.

2. Центральна Рада і українська культура.

3. Культурне життя в Україні в умовах громадянської війни.

Пристаючи до вивчення теми, студентам, перш за все, слід ознайомитись з основною літературою, яка вийшла на цей час у видавництвах України, а також за її межами. Певний матеріал, який стосується історії України періоду 1914-1920 років, її культурного життя, міститься в ряді досліджень Михайла Грушевського, зокрема в його дванадцятитомній «Історії України-Руси», працях Дмитра Антоновича, Івана Франка, Івана Крип'якевича та інших дослідників початку ХХ століття.

З сучасних вітчизняних видань з історії української та зарубіжної культури заслуговують на увагу підручники та посібники колективів авторів: «Теорія та історія світової та вітчизняної культури: Курс лекцій. – К.: Либідь, 1992»; «Лекції з історії світової і вітчизняної культури: Навчальне видання / За загальною редакцією А.В. Яртися та ін. – Львів: Світ, 1994»; «Попович М.В. Нарис історії культури України. – К.: «АртЕк», 1999»; «Історія української та зарубіжної культури: Навчальний посібник / Б.І.Білик, Ю.А. Горбань, Я.С. Калакура та ін. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2001»; «Історія світової та української культури: Підручник для вищих закладів освіти / В.А.Греченко, І.В. Чорний, В.А. Кушнерук, В.А. Режко. – К.: Літера ЛТД, 2002», «Кормич Л.І., Багацький В.В. Культурологія (історія і теорія світової культури ХХ століття): Навчальний посібник. Видання третє. – Х.: Одісей, 2004», а також окремих авторів, зокрема «В.С.Полікарпов. Лекції з історії світової культури: Навчальний посібник. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2000», «Шевнюк О.Л. Українська та зарубіжна культура: Навч. посіб. – 2-ге вид., випр. – К.: Знання-Прес, 2003».

З російських видань заслуговують на увагу колективні праці: два видання викладачів Всеросійського заочного фінансово-економічного інституту під редакцією проф. Г.М. Маркової – «Культурологія. История мировой культуры: Учебник для вузов. – 2-е изд. – М.: ЮНИТИ, 2003» та «Культурологія: Учебное пособие

для вузов. – 3-е изд. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2003», авторських колективів під керівництвом проф. Г.В.Драча «История мировой культуры (мировых цивилизаций). – Ростов н/Д: изд-во «Феникс», 2004»; під керівництвом проф. О.І.Шаповалова «Культурология: Учебное пособие для студентов высших учебных заведений / Под ред. А.И. Шаповалова. – М.: Гуманит. изд. Центр ВЛАДОС, 2003», підручник «Викторов В.В. Культурология: Учеб. пособие. – М.: Вузовский учебник, 2007».

Ряд матеріалів, що стосуються даної теми, можна знайти в інших виданнях, зокрема в таких, як «Затенацький Я. Український радянський живопис. – К.: Вид-во Академії наук Української РСР, 1958», «Верхратський С.А., Заблудовський П.Ю. Історія медицини: Нав. посібник. – 4-е вид., випр. і допов. – К.: Вища шк., 1991».

Рекомендуємо студентам скористатися підручником «Історія культури України. Конспект лекцій / Євсєєв Є.Т., Канавенко С.А., Ковальов В.І., Гребенюк В.В. – Харків: ХНАДУ, 2001», підготовленим викладачами кафедри українознавства Харківського національного автомобільно-дорожнього університету і надрукованим у видавництві університету.

1. СТАНОВИЩЕ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Розглядаючи це питання, студентам слід пригадати сторінки історії України, які стосуються першої світової війни. Як відомо, до вибуху в 1914 році війни призвели політичні суперечності між низкою країн світу. Український народ не був у ній зацікавлений, та зодягнені в солдатські шинелі селяни й робітники змушені були йти захищати інтереси панівних класів, вести братовбивчу війну. Руйнівні хвилі війни кілька разів прокотилися українськими землями. Війна перемелювала в своїх жорнах міста і села, заводи і фабрики, оселі і посіви та, що найголовніше – людські долі і душі, тисячі людських життів. Тяжких руйнувань від світової війни зазнала й українська культура.

Відомо, що Східний фронт проходив переважно по територіях Західної України: Галичини, Буковини, Закарпаття. Сотні великих і малих міст та містечок, тисячі сіл протягом кількох років знаходилися в самому пеклі війни, по кілька разів переходили з одних рук до інших. А, отже, майже все тут було побите, зруйноване, знищене, перш за все – будівлі, прекрасні пам'ятники архітектури та мистецтва. Для штабів, госпіталів, складів, стаєнь та інших військових приміщень дуже потрібні були великі просторі будинки, тому в першу чергу для цього використовувались панські, поміщицькі будинки, палаци родових маєтків графів, князів – найкращі з мистецького і найцінніші з історико-культурного погляду будови. Слід зазначити, що в більшості своїй це були споруди XVIII – першої половини XIX століть, а то й старіші, зведені за проектами видатних архітекторів свого часу, на ці будівлі були затрачені величезні кошти та тяжка праця тисяч кріпаків. Сторіччями в цих старих поміщицьких гніздах збиралися і зберігалися чудові твори мистецтва, картини видатних європейських майстрів, цілі серії родинних портретів, прекрасні колекції фарфорового посуду, виробів з бронзи, старовинних меблів, добірні бібліотеки, родинні архіви, збірки рукописів тощо. Все це було не лише великою матеріальною цінністю, але й цінністю мистецькою, культурною, цілим розділом соціальної історії, живим документом історії України.

Звертаємо увагу студентів на такий момент: а чому небагато мистецьких цінностей було евакуйовано? Відповідь полягає в тому,

що для більшості простого народу України світова війна була несподіванкою. Головна маса мистецьких цінностей залишалась на місцях, і коли починалося розквартирування військових частин (а здебільшого для цього обиралися панські палаци), майно з них викидалось, нищилось, псувалось, а самі будівлі гинули. Саме в цих сільських палацах розміщалися штаби, в ці будівлі переважно били з гармат, намацуючи штаби супротивника, їх найбільше грабували й нищили під час наступів і палили, відступаючи, щоб не залишити ворогові. Після наступів чи відступів можна було бачити по цих палацах розбиті, затулені дошками, дорогими картинами, килимами вікна, потовчені колекції фарфорового посуду, обідрані, розтроснені старовинні меблі. Купи дорогих книжок в чудових оправах, твори французьких енциклопедистів XVIII століття, дорогі англійські, німецькі й французькі видання з мистецтва – роздиралися й використовувалися солдатами на свій розсуд: тонкий папір з книжок йшов на цигарки, товстий – на підпал вогнищ, малюнками з книжок вони обліплювали стіни свої помешкань. Чому так відбувалось? Та тому, що більшість солдат воюючих сторін були людьми малоосвіченими або зовсім неписьменними.

Звертаємо увагу студентів і на те, що світова війна зачепила й археологічні пам'ятки України. І хоча для учасників війни з обох боків ці рештки старовини не були цікавими, а практично їх використати було неможливо, все ж під час копання окопів були знищені деякі кургани (зокрема скіфські), ряд городищ або доісторичних стоянок.

Слід мати на увазі, що з початком війни українське культурне життя було ще й придушене урядом Росії: відновилася практика заборон періоду до 1905 року. Вже в липні 1914 року вводилась військова цензура і був виданий наказ про заборону друку українською мовою. Та навіть ще перед цим, на другий день війни, була закрита єдина на Наддніпрянщині щоденна газета «Рада», і з цього часу настає перерва в розвитку української преси на Наддніпрянщині.

Зверніть увагу й на те, що зазнав утисків з боку царського уряду ряд видатних діячів української культури. Зокрема голова Українського наукового товариства ім. Т.Г.Шевченка Михайло Грушевський був заарештований і засланий до Симбірська. Очолюване ним товариство змушене було припинити видання «Записок Науко-

вого товариства» та щоквартальника «Україна», а «Український науковий збірник» змусили видавати в Москві, причому вийшли лише два його номери.

Треба засвоїти, що через обставини воєнного часу затрималося й видання широко задуманої наукової енциклопедії українознавства російською мовою «Украинский народ в его прошлом и будущем». Були видані лише два томи: «Історія», підготовлений М. Грушевським, та «Етнографія й мова», підготовлені Ф.Вовком, С. Томашівським, С. Рудницьким та О. Шахматовим. І взагалі до українознавства офіційна влада ставилася упереджено, намагаючись не компрометувати себе близькими зв'язками з українцями, особливо участю в українських організаціях та заходах, бо це розцінювалося як прояв сепаратизму, спрямований проти «єдиної і неподільної» Росії. Самодержавство нещадно душило всяке прагнення українського народу до свободи й самовизначення, проявом чого, в першу чергу, була заборона святкування в 1914 році 100-річчя з дня народження Т.Г.Шевченка.

Нагадаємо студентам, що потреба в українському друкованому слові відчувалася так сильно, що урядові заборони і цензурні утиски породили нелегальні видання, які почали виготовляти на шапірографах та міміографах (різновидах друкарської техніки) невеликими тиражами. З нелегальних органів найраніше (15 лютого 1915 року) почала виходити газета «Зоря» – орган середньо-шкільників Києва та Всеукраїнської юнацької спілки, вийшло всього три номери по 30-35 примірників кожного. За «Зорею» почали виходити малими тиражами видання політичних партій, рухів, спілок.

Під час російської окупації Східної Галичини та Буковини 1914-1916 років нищилась українська преса, громилась «Просвіти», різні наукові товариства, руйнувалося національне культурне життя. Одним з головних завдань царської охоранки була ліквідація українських бібліотек при читальнях в селах.

Після відходу російської армії з Галичини умови для української преси там значно покращились. В 1915 році відновилося видання давніх газет «Діло» та «Українське слово», а в 1916 році на Наддністрянщині в цілому відновлюється видання українських газет та журналів.

Звертаємо увагу студентів на те, що життя української преси продовжували в цей час еміграційні видання, головним чином в

Америці, Німеччині та Австро-Угорщині. Особливо масово виходила українська преса в роки війни за кордонами України у 1915 році в Женеві, Софії, а також у Відні, зокрема «Вісник Союзу Визволення України» (1915-1917 рр.) і «Просвітні листки» – орган полонених українців Ведлярського табору. 1916 рік дає поштовх для подальшого розвитку української преси в таборах полонених українців у Австрії та Німеччині, яка видавалася в підтримку Союзу визволення України. З них найбільш поширеними були «Вільне слово» в Зальцведелі й «Розсвіт» у Раштаті. Співробітничали в цих виданнях самі полонені, хоча на перших порах організаційну роботу провели представники Союзу визволення України. Табірні журнали виходили аж до повернення полонених в Україну. Важливе значення в роки війни мали українські видання іншими мовами (переважно німецькою), що виходили за кордоном для пропаганди української справи. Повідомляємо студентам деяку статистику: усього в 1916 році виходило 27 органів української преси, з них в межах Росії – 6, на Наддністрянщині – 12, за кордоном – 9 органів.

На Наддніпрянщині в часи війни легально продовжували виходити лише кілька органів, але й на них уряд наклав певні обмеження. Ці легальні видання мали характер літературних альманахів чи збірників.

Пропонуємо студентам розглянути також проблеми діяльності творчої інтелігенції – художників, композиторів, театралів. Війна, значні руйнування, людські втрати не могли не відбитися на їх діяльності. Це позначилося не лише на зменшенні числа художніх виставок, вистав, концертів в Україні, але й перш за все в тематиці цих масових заходів. Так, зокрема, дедалі більше з'являлось пейзажів з «настроєм», натюрмортів, різних «композицій», «варіацій», в яких автори намагалися відмовитись від старих, реалістичних традицій і шукали себе в нових, невідомих досі напрямках. Модерністським викликам підпала до певної міри творчість таких відомих українських художників, як М. Бурачек, А. Маневич, О. Новаківський, В. Кричевський, І. Труш та інших. В той час як М. Бурачек та І. Труш знову повернулися на шлях реалізму, А. Маневич та О. Новаківський все більше захоплювались модерністським мистецтвом. Все частіше серед митців лунало гасло «мистецтво заради мистецтва». Пропонуємо студентам самостійно з'ясувати значення вислову «мистецтво заради мистецтва».

У березні 1914 року в одеському музеї «Общества изящных искусств» була відкрита весняна виставка картин, на якій половину експонатів становили різні стилізації, композиції, імпровізації. У каталозі виставки були вміщені статті, в яких викладалася програма модерністського мистецтва (М. Гершенфельда – «Мова живопису», В. Кандинського – «Про розуміння мистецтва», П. Нілуса та М. Симовича – «Про сучасний момент» та інші). Так, М. Гершенфельд писав: «Фарби й лінії самі по собі здатні впливати на нашу психіку. Зміст картини диктується ними і не вміщується в будь-якому сторонньому явищі. Іншими словами, сюжет в картині не має значення... Це несвідоме виявлення внутрішніх стимулів за допомогою фарб і ліній і народжує зміст картини».

Дуже показовим є висловлювання одного з учасників виставок передвижників – одеського художника П. Нілуса, який зазнав впливу декадентства (тобто занепадницьких настроїв, песимізму). «Те, що тепер роблять молоді художники, – писав він, – здається багатьом дивним і дуже поганим. Це виникає тому, що публіка вважає єдиним завданням художника передавати точну дійсність, забуваючи або не розуміючи, що у всесвітній історії художники-реалісти не відігравали великої ролі».

У каталозі помітне місце займали статті про модерністські напрями в мистецтві – футуризм (напрям у мистецтві, який відкидає художній та етичний спадок традиційної культури), кубізм (течія в мистецтві, представники якої зображують реальний світ у вигляді комбінації геометричних форм), експресіонізм (різновид авангардизму, для якого характерні яскравість, гротескність художнього образу) та інші. В розпал першої світової війни в Одесі відкрилась художня виставка, на якій були представлені переважно пейзажі Західної Європи, різні стилізації і варіації на казкові та біблійні сюжети.

Слід зазначити, що формалістичні течії і напрями, незважаючи на таку їх надзвичайну активність, в українському образотворчому мистецтві початку ХХ століття зникали так само раптово, як і з'являлися.

Звертаємо увагу студентів на те, що слідом за «Миром искусства» в Росії чисельні формалістичні організації виникають і в Україні: «В мире искусства», «Художній салон т-ва І. Замараєва і К^о», «Салон Б. Іздебського», «Звено», «Кольцо» та інші. Крім цих

об'єднань і салонів в Україні періодично організовувались виставки з метою пропаганди новітніх течій в образотворчому мистецтві Заходу. В 1916 році, наприклад, у Полтаві, в павільйоні саду Полтавського дворянського будинку, була відкрита «Виставка картин новітніх течій в живопису художника-новатора Сергія Подгаєвського». Каталог цієї виставки так пояснював призначення мистецтва: «Мистецтво – центр духовного життя. Твори мистецтва – «сіль» культури. Мистецтво завжди еволюціонує – нове і оригінальне. Художник безмежно вільний у своїй творчості – шуканнях». В цьому каталозі були такі розділи: сумізм-імпресіонізм, пуантилізм, площинний стиль, романтична фраза стилю, кубізм, рунд, кубо-рунд, футуризм, кубо-футуризм, пучизм та інші. Пропонуємо студентам самостійно, за допомогою словників та відповідної літератури, визначити значення вжитих тут термінів, а також відповісти на таке запитання: «З чим була пов'язана популярність модерністського напрямку в мистецтві?».

Проте в цей же час плідно працювали й майстри реалістичного мистецтва, які залишили помітний слід в українському і світовому образотворчому мистецтві. Зазначимо, зокрема, що яскравим і самобутнім талантом періоду першої світової війни був С.Васильківський – видатний майстер історичного, побутового і особливо пейзажного жанрів, наш земляк. С.Васильківський, як і інші вихованці Петербурзької Академії художеств – М. Самокиш, І. Селезньов, О. Сластіон, Ф. Красицький та інші – перебував під впливом передвижників. У численних своїх творах митець оспівує героїчне минуле українського народу. Заслуговують уваги його монументальні розписи в Полтавському земському будинку, багато полотен він присвятив життю і побуту українських селян, важким умовам праці робітників у буржуазному суспільстві. Але особливо розгорнувся талант Сергія Васильківського-живописця в пейзажі, більшість з яких увійшли до золотого фонду класичної спадщини українського живопису.

Привернув на себе увагу в цей період молодий скульптор М. Гаврилко, який мав великий, бурхливий, не завжди врівноважений темперамент. Після навчання в Краківській академії, потім у Парижі М. Гаврилко не втратив своєї дужої індивідуальності, і незабаром здобув популярність в українських землях в складі Австро-Угорщини своїми повними енергії погруддями Тараса Шевченка.

Дещо молодший за М. Гаврилка – М. Паращук – здобув собі реноме як скульптор-портретист. В протилежність М. Гаврилку, М. Паращук був майстром врівноваженим, однаково дужим в портретах як реально трактованих, так і стилізованих.

Отже, культурно-мистецьке життя в Україні з початком першої світової війни переживало чи не найтяжчі свої часи. Значних втрат зазнали культурні цінності в місцях бойових дій, відновилися цензура й заборони на українські друковані видання. Негативно відбилася війна й на творчій діяльності художників, композиторів, театралів.

2. ЦЕНТРАЛЬНА РАДА І УКРАЇНСЬКА КУЛЬТУРА

Перш ніж приступити до розгляду цього питання, студентам слід пригадати ту ситуацію, яка склалась в Росії на початку 1917 року. Як відомо, в лютому того року в Росії відбулась революція, цар Микола II відмовився від престолу. Звістка про революцію швидко докотилась до України. Революція дала сильний імпульс розвитку національної самосвідомості українського народу. Ініціатором і активним учасником політичного і соціального оновлення України, піднесення широкого національно-культурного руху стала інтелігенція.

На початку березня в Києві створена Українська Центральна Рада, яку очолив відомий історик і громадський діяч Михайло Грушевський. Своєю метою Центральна Рада визначила створення територіальної автономії України в складі Росії, відродження самобутності українського народу, його національних і культурних традицій.

Розглядаючи питання про участь Центральної Ради в духовному житті українського народу, слід зазначити, що з перших днів її діяльності для українського народу відкрилися широкі перспективи культурно-національного розвитку. Основні напрямки своєї діяльності в галузі розвитку культури Центральна Рада визначила у відозві до українського народу від 22 березня 1917 року та в резолюції Українського національного конгресу, що відбувся в квітні 1917 року. В цих документах першочерговим ставилося

завдання відродження української мови, створення національних освітніх закладів, збільшення кількості українських газет, журналів, художньої та навчальної літератури, розвиток бібліотечної справи, науки, музичного, театрального та образотворчого мистецтва, налагодження музейної справи тощо.

Звертаємо увагу студентів на те, що серед зазначених вище проблем найважливіше місце належало відродженню української мови, запровадженню друкування газет і книг українською мовою. Адже на початку 1917 року три чверті українців не вмiла читати, а решта (переважно заможні верстви населення) навчалися російською, польською, німецькою мовами, вважаючи водночас недоцільним володіти мовою своїх предків.

В той же час Центральна Рада поставила питання про українізацію державного адміністративного апарату, тобто введення української мови як основної мови в державних установах. Уже наприкінці 1917 року в державних установах Київщини три чверті діловодства велось українською мовою, а в березні 1918 року українській мові був наданий статус державної по всій території України.

Студентам слід знати, що з метою ефективного проведення культурно-освітньої роботи за ініціативою М.Грушевського в Києві в квітні і серпні 1917 року були проведені два вчительських з'їзди, на яких вироблена програма перебудови освітньої системи в Україні. Передбачалося, зокрема, створення в усіх вузах України кафедр українознавства, запровадження в них викладання українською мовою, перепідготовка викладацьких кадрів, розробка нової мережі вузів, заснування українських шкіл, гімназій та інших навчальних закладів, організація вивчення рідної мови на етнічній території України, ліквідація неписьменності серед дорослих, формування національної інтелігенції тощо.

Як відомо, для виконання будь-якої програми потрібні кошти, і немалі, а Центральна Рада для своїх програм їх не мала. Та певні кошти були виділені з національного фонду, який формувався на розвиток національно-державного будівництва за рахунок добровільних внесків громадян. Уже навесні 1917 року розпочалася практична робота щодо створення українських шкіл, зокрема це відкриття навесні-влітку того ж року трьох українських гімназій в Києві, гімназій у Харкові, Полтаві, Херсоні, Чернігові – всього 40

українських гімназій. Відкривалися сотні початкових і середніх шкіл у багатьох містах і селах України.

Та чи всі програми Центральної Ради були сприйняті в суспільстві однозначно? Відповідаємо: ні, процесові культурно-національного відродження української школи чинили опір різні шовіністично настроєні політичні партії та громадські організації як в Україні, так і за її межами, а також Тимчасовий уряд. Тому при губернських та повітових шкільних округах, які повністю підпорядковувались Тимчасовому уряду і проводили великодержавну політику, чинили опір українізації, Центральною Радою створювались комісаріати. До задач комісаріатів входили функції контролю за виконанням усіх постанов щодо створення української національної школи. Процес перебудови російських шкіл на україномовні, заснування нових навчальних закладів вже навесні і влітку 1917 року ставав дедалі інтенсивнішим.

В цей же час проводилась значна робота щодо культурно-освітнього розвитку національних меншин України, запровадження навчання в школах національними мовами – російською, польською, єврейською, болгарською, німецькою та іншими.

Пропонуємо студентам звернути увагу на те, що уряд, займаючись питаннями підвищення духовного рівня українського народу, водночас не випускав з поля зору проблему розвитку культури, мови, здобуття освіти представниками інших націй і народностей, які проживали на території України. Це їх право гарантувалося відповідними статтями універсалів Центральної Ради, а також законом УНР про національно-територіальну автономію національних меншин України (січень 1918 року), який, за визначенням секретаря з єврейських справ УНР М.Зільберфарба, був значно прогресивнішим, ніж закони Великої Французької революції, які гарантували забезпечення прав людини, а названий закон – права цілих націй і народностей. Втілюючи в життя акти і закони Центральної Ради, що стосувалися національних меншин, Рада Народних Міністрів УНР надавала матеріальну і організаційну допомогу російським, єврейським, польським, німецьким навчальним закладам. Наприклад, для підготовки педагогів для єврейських шкіл у Києві було засновано вчительську семінарію, виділено для неї приміщення, матеріальну допомогу в розмірі 15 тисяч карбованців, запрошено досвідчених викладачів тощо. Пропонуємо студентам

порівняти розв'язання цього питання Центральною Радою з вирішенням аналогічних проблем сучасним керівництвом України.

Студентам слід знати, що для проведення реформи школи в Україні гостро не вистачало вчителів, а в багатьох регіонах їх не було зовсім. Як же ставилась до цього питання Центральна Рада? Для проведення шкільної реформи навесні 1917 року в губернських і повітових центрах, в інших містах України почали відкриватися спеціальні курси. Пізніше до цієї справи були залучені українські гімназії, кафедри педагогічних інститутів і університетів, щойно створена Педагогічна академія, товариство «Просвіта» та інші культурно-освітні заклади й організації. Влітку 1917 року генеральний секретар І. Стешенко звернувся до Тимчасового уряду Росії і верховного головнокомандувача Південно-Західного фронту генерала О.Брусилова з проханням про демобілізацію учителів з України. У відповідь на це О.Брусилів до осені 1917 року достроково звільнив з діючої армії близько 13 тисяч педагогів. Учительські кадри поповнювалися також за рахунок українців, багато з яких, відгукнувшись на заклик Центральної Ради, повернулися з різних районів Росії.

Таким чином, робота щодо підготовки педагогічних кадрів дала можливість уже в 1917/1918 навчальному році розпочати широку українізацію початкових шкіл (їх тоді налічувалось близько 5,4 тисяч, в них працювали 62 тисячі вчителів), створити понад 100 українських гімназій, педагогічні, технічні, медичні училища, агрономічні школи, розширити мережу курсів для ліквідації неписьменності серед дорослого населення.

Студенти мають розуміти, що вирішення питання будівництва нової національної школи повинно тісно поєднуватися і з вирішенням питання про соціальну захищеність учителів. Незважаючи на складне економічне становище республіки, Центральна Рада приділяла велику увагу розв'язанню цього питання. Сприяло цьому також обрання до складу Центральної Ради п'яти педагогів. За рішення Генерального секретаріату вчителі та викладачі вузів у разі перекваліфікації, крім основної зарплати, одержували матеріальну допомогу (100 крб. на місяць). Взимку 1917 року в зв'язку зі зростанням цін на продукти, всім педагогам було видано одноразову грошову допомогу. В основному за рахунок держави працівники системи освіти забезпечувалися житлом і паливом.

Звертаємо увагу студентів на те, що Центральна Рада, дбаючи про охорону здоров'я вчителів та викладачів вузів, підвищення їх професійної майстерності, разом з міністерством освіти УНР на початку 1918 року розробила закон, за яким тижневе навантаження на педагога становило 12 годин, а місячна зарплата – 600 крб. У разі перевиконання норми навантаження зарплата збільшувалася удвічі і становила 1200 крб. Педагогам заборонялося мати більше 24 години навантаження на тиждень. Проте повністю втілити в життя цей закон Центральній Раді не вдалося, оскільки наприкінці квітня 1918 року в результаті державного перевороту влада перейшла до гетьмана П.Скоропадського. Але сама ідея, закладена в цьому законі, заслуговувала уваги в подальшому і не втратила своєї актуальності й зараз.

Студенти повинні знати, що значна робота проводилася Центральною Радою і Генеральним секретаріатом в питаннях організації вищої школи, зміцнення її матеріальної бази, в здійсненні українізації вузівської науки. Зокрема влітку 1917 року в Києві було засновано перший український народний університет, і Мала Рада виділила для нього 25000 крб. У новому вузі функціонували історико-філологічний, природознавчо-математичний та юридичний факультети, підготовчі курси. Необхідність відкриття другого університету в місті була обумовлена тим, що в існуючому університеті практично не було українських філологів або спеціалістів, які б вільно володіли українською мовою. Викладання велося тут переважно російською, єврейською, польською та німецькою мовами, тому викладачі університету чинили опір українізації і відродженню української культури. До речі, в новому університеті навчалася молодь з усієї України, в тому числі з районів, які тоді входили до складу Австро-Угорської імперії (Галичина, Буковина, Закарпаття).

Зауважимо, що крім Київського українського народного університету, подібні навчальні заклади були відкриті в Миколаєві, Харкові, Одесі, а також розроблені проекти і виділені кошти на створення національних університетів в Умані та Кам'янці-Подільському. Паралельно із заснуванням нових вищих гуманітарних навчальних закладів у діючих педінститутах були створені два самостійні історико-філологічні факультети, кафедри української мови в Харківському та Одеському університетах, чотири кафедри

українознавства (мови, літератури, історії та права) в Київському університеті ім. Св. Володимира.

Усвідомлюючи першочергову роль преси, Центральна Рада і Генеральний секретаріат значну роль відводили налагодженню випуску періодичних видань. За їх підтримкою були засновані педагогічний журнал «Вільна українська школа», дитячий – «Волошка», сатиричні – «Гедзь» і «Будяк», сільськогосподарський – «Українське пасічництво», літературно-науковий, медичний та мистецтвознавчий вісники, газети «Нова Рада», «Наше життя», «Вісті з Української Центральної Ради» тощо. За час діяльності Центральної Ради кількість періодичних видань в Україні, що виходили українською мовою, постійно збільшувалася. Видання української преси з'являлися не лише в центрах, а і в другорядних осередках і навіть у провінційних містечках (наприклад, в Таращі на Київщині або Широкому на Катеринославщині). Українська преса ставала дуже різноманітною щодо напрямків і змісту, були органи партійні і позапартійні, громадські, земські й кооперативні, наукові й релігійні.

Нагадаємо студентам, що проведення масової культурно-освітньої роботи зумовлювало необхідність нового підходу до організації видавничої справи та розвитку її матеріально-технічної бази. Адже у видавництвах не було українського шрифту, друкарських машин, надто дорого коштували переклад, папір, друкарські послуги тощо. Для розв'язання цих проблем потрібні були великі кошти, яких Центральна Рада і місцеві органи влади (особливо навесні 1917 року) не мали. Незважаючи на це, вже в березні-квітні 1917 року за клопотанням уряду видавництво «Дитяча хата» розпочало випуск масовим тиражем книжок для дітей. У цей же час Товариство шкільної освіти підготувало до друку для українських шкіл підручники з граматики, географії, історії, природознавства, а також казки та загадки для дітей дошкільного віку, методичні посібники для вчителів та інше. Влітку 1917 року видавництва і друкарні України «Сіяч», «Шлях», «Слово», «Череповський», «Вернигора» та інші випустили масовими накладом сотні найменувань навчально-методичної, художньої, історичної, технічної літератури українською мовою.

Слід мати на увазі, що поряд з виданням навчальної літератури друкувалися твори класиків української літератури Т. Шевченка,

І. Котляревського, Л. Українки, П. Гулака-Артемівського, І. Нечуя-Левицького, А. Тесленка, М. Коцюбинського, І. Франка, В. Стефаніка, П. Грабовського та інших авторів. Побачили світ збірки поезій молодих українських літераторів: М. Кононенка – «Хвилі», О. Олеся – «З журбою радість обнялася», прозові твори Б. Грінченка – «На розпутті», «Серед темної ночі», «Брат на брата», С. Чикаленка – «Вони перемогли». Публікувалися також твори О. Грушевського, І. Липи, І. Огієнка, М. Рильського, П. Тичини та інших відомих і маловідомих поетів та прозаїків України. З метою більш глибокого ознайомлення широких народних мас з класикою зарубіжної літератури почали видавати українською мовою твори Г. Мопассана, Д. Лондона, О. Бальзака.

Звертаємо увагу студентів на те, що уряд УНР надавав увагу виданню суспільно-політичної та історичної літератури. Протягом 1917 року в Україні побачили світ сотні брошур, написаних Б. Грінченком, М. Грушевським, М. Драгомановим, С. Єфремовим, М. Левицьким, І. Огієнком, С. Русовою, Є. Чикаленком та іншими авторами, в яких порушувались актуальні питання ходу соціально-економічних реформ, розвитку національно-визвольного руху, державного будівництва, інші проблеми суспільного життя. З історичної літератури масовими тиражами вийшли численні роботи М. Грушевського, проблеми минулого висвітлювалися в працях В. Антоновича, Б. Грінченка, С. Єфремова, А. Кащенко, В. Пічети тощо. Видавалися біографічні та мемуаристичні дослідження про Т. Шевченка, М. Коцюбинського, І. Франка, М. Драгоманова, гетьманів України Б. Хмельницького, І. Мазепу, П. Орлика тощо.

Студенти повинні знати, що водночас з налагодженням видавничої справи Генеральним секретаріатом УНР проводилась робота щодо розширення в містах і селах України мережі публічних бібліотек і читалень. Спеціальною постановою, виданою в листопаді 1917 року, створювалася Українська національна бібліотека в Києві, в якій повинні були зберігатися архівні документи, література з соціально-економічної та політичної проблематики, передбачалося створення умов для роботи в бібліотеці вчених і широкого кола читачів.

Основним науковим центром у цей період було Українське наукове товариство, створене ще в 1906 році. Зазначимо, що роки Першої світової війни негативно позначилися на його роботі, але

після лютневої революції 1917 року Товариство значно активізувало свою діяльність, що потребувало реорганізації його структури, зокрема створення нових секцій і комісій. Особливо швидко розвивалася науково-природнича секція, в ряді міст України були засновані відповідні відділення і філії Товариства. На початку 1918 року були створені такі відомчі дослідницькі установи, як Сільськогосподарський учений та Український геологічний комітети.

Звертаємо увагу студентів на те, що саме Українське наукове товариство виступило ініціатором створення Академії наук. Для вироблення статуту та програми академії 29 березня 1917 року на загальних зборах Товариства вперше було обрано комісію, до складу якої увійшли брати М. та О. Грушевські, О. Корчак-Чепурківський, А. Лобода, В. Лучицький, Г. Павлуцький та інші. Однак за часів Центральної Ради внаслідок складного політичного та економічного становища члени Товариства змушені були займатися переважно організацією роботи шкіл, гімназій, розв'язанням економічних проблем тощо. Нестабільність політичного та громадського життя України в 1917-1918 роках змусила справу про заснування Академії наук відкласти на пізніше.

Розглядаючи це питання, студентам слід засвоїти, що Наукове товариство ім. Т.Г.Шевченка і Українське наукове товариство в Києві заклали основи національної наукової спільності. Членами цих товариств були такі відомі спеціалісти, як історики М. Біляшівський, М. і О. Грушевські, І. Каманін, О. Левицький, В. Модзалевський, філологи Б. Грінченко, С. Єфремов, П. Зайцев, А. Кримський, А. Лобода, К. Михальчук, І. Огієнко, В. Перетц, М. Петров, Є. Тимченко, етнограф Ф. Вовк (Волков), мистецтвознавці Ф. Ернст, Г. Павлуцький, К. Широцький, правознавці М. Василенко, Б. Кістяківський, геологи і географи В. Вернадський, В. Луцький, В. Різниченко, П. Тутковський, медик О. Корчак-Чепурківський, інженер С. Тимошенко та інші. Всі вони доклали немало зусиль для розробки українознавчих досліджень.

Українська Центральна Рада не випускала з поля зору і розвиток інших напрямків культурної роботи. Звертаємо увагу студентів на те, що особливе місце тут займало відродження українського театрального та музичного мистецтва. В квітні 1917 року за рішенням уряду був створений комітет з організації Українського національного театру, до якого увійшли М. Анто-

нович, М. Грушевський, В. Винниченко, М. Старицький. Комітет ініціював заснування друкованого органу «Театральні вісті». Влітку 1917 року розпочалася підготовка репертуару нового театру та формування трупи, до складу якої ввійшли відомі артисти і драматурги України – Л. Курбас, І. Мар'яненко, М. Садовський, П. Саксаганський – усього понад 30 чоловік. Відкрився Український національний театр 16 вересня 1917 року виставою В. Винниченка «Пригвожджені».

Звертаємо увагу студентів на те, що Генеральний секретаріат освіти чимало уваги докладав до заснування Української драматичної школи робітників Києва, а в низці повітових центрів – театральних гуртків. Надавалася допомога вже існуючим театрам та театральним групам у Вінниці, Миколаєві, Полтаві, Харкові, Чернігові, зокрема в поповненні їх репертуарів п'єсами П. Гулака-Артемовського, І. Котляревського, В. Винниченка, М. Кропивницького, М. Старицького, І. Карпенка-Карого, інших українських драматургів. Генеральний секретаріат також створив першу в Росії театральну школу для підготовки театральних артистів, режисерів, спеціалістів з організації театральної справи. Підвідділи української пісні та народної музики й музичної освіти, що діяли при Генеральному секретаріаті освіти, взяли активну участь у створенні Українського національного хору під керівництвом К. Стеценка, відкритті курсів у Києві з підготовки співаків хору, школи нотної грамоти, трьох загальноосвітніх музичних шкіл та інших музичних закладів у низці міст України.

Зазначимо, що з метою відродження національного образотворчого мистецтва Генеральний секретаріат УНР в листопаді 1917 року відкрив Українську Академію мистецтв, першими професорами якої були обрані М. Бойчук, М. Вук, М. Бурачек, В. Кричевський, С. Кричевський, А. Маневич, О. Мурашко, Г. Нарбут. Її викладачі, крім роботи в стінах Академії, проводили науково-практичну діяльність серед самодіяльних художників та скульпторів, організовували читання публічних лекцій, вели спецкурси з історії мистецтва для студентів київських вищих навчальних закладів. Наприкінці 1917 року при Академії мистецтв була відкрита Українська національна галерея. Її основою стали картини з приватних зібрань, різних музеїв.

За роки війни, які передували Лютневій революції, історико-культурний фонд України зазнав досить суттєвих втрат, оскільки пам'ятки гинули від військових дій. Зазначимо, що для їх збереження і примноження в квітні 1917 року Центральна Рада створила Центральний комітет з охорони пам'яток старовини й мистецтва на Україні (ЦКОПСІМУ). Передбачалося, що Комітет буде опікуватися питаннями реєстрації пам'яток, що знаходилися в приватній та суспільній власності, нагромадженням банку даних про пам'ятки (архівних документів, планів, фотографій, малюнків, креслень), здійсненням заходів щодо їх збереження і дослідження та популяризації серед населення, встановленням контролю за вивезенням історико-культурних цінностей за кордон. Особливого значення надавали розвиткові мережі бібліотек, архівів, музеїв. Комітет звернувся до громадян України з проханням не вивозити за кордон історичні цінності, подав губернським управлінням пропозиції негайно зібрати в музеях всі пам'ятки старовини й мистецтва, пов'язані з історією українського народу тощо.

Підсумовуючи розгляд питання, зробимо деякі висновки. Отже, з березня 1917 року до квітня 1918 року Центральна Рада заклала основи національної школи, розширила мережу навчальних закладів, розпочала українізацію системи освіти та державних установ, налагодила видання української періодичної преси, збільшила випуск книжок, заснувала театри, музеї тощо. Ця робота проводилась в досить складних політичних і соціально-економічних умовах, і тому не всі заходи в справі культурного будівництва вдалося Центральній Раді втілити в життя.

3. КУЛЬТУРНЕ ЖИТТЯ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ

Для розгляду цього питання студентам треба спершу звернутися до історії України періоду громадянської війни. Як відомо, в жовтні 1917 року в Петрограді після збройного повстання до влади прийшли більшовики. Через кілька днів осередки більшовицької влади були встановлені на Сході, в Донбасі, в деяких інших місцевостях України. З цього часу в Україні починається

протистояння Радянської влади і Центральної Ради, яке згодом переросло в збройну боротьбу за владу. Зазначимо, що в тих місцевостях, де раніше влада перебувала в руках Центральної Ради, продовжували виконуватись, хоча і з великими труднощами, плани намічених нею і Генеральним секретаріатом культурних перетворень. Приділялася увага питанням збереження пам'яток культури.

Перший прихід більшовиків до Києва був недовготривалим – усього три тижні. Звертаємо увагу студентів на те, що за цей короткий час вони, звичайно, не змогли суттєво вплинути на культурне життя. Але з приходом до влади в Україні більшовиків з'явилися нові форми образотворчого мистецтва. Народилось агітаційно-масове мистецтво – революційний політичний плакат, гасло, листівка, газетний малюнок, карикатура. Над створенням революційного плаката працювали художники всіх жанрів. Поряд з такими відомими майстрами плаката, як російський художник Б.Єфімов, українські – Б.Косарев, О.Маренков, А.Страхов, З.Толкачов, О.Хвостенко-Хвостов та інші, працювали живописці І.Їжакевич, О.Кокель, С.Прохоров, Г.Світлицький тощо. В той же час О.Кокель та С.Прохоров, крім того, оформляли агітаційні поїзди, а І.Їжакевич, М.Бурачек, Г.Світлицький протягом 1919-1920 років оформляли декорації для робітничих клубів і театрів.

Студентам слід усвідомити, що на фронтах ще точились запеклі бої, а в містах і по селах вже розгорнулась відбудова та спорудження нових шкіл, клубів, бібліотек, музеїв, хат-читалень, створювались численні художні студії та спеціальні школи. Організовувались студії образотворчого мистецтва на фабриках і заводах, при частинах Червоної Армії, політуправліннях військових округів і фронтів. Їхнім основним завданням було обслуговування робітників і бійців наочною пропагандою, а також допомога драматичним гурткам в оформленні вистав. У створених при частинах Червоної Армії, на фабриках, заводах, в селах, клубах і театральних колективах, драматичних гуртках працювали здебільшого художники зі студії образотворчого мистецтва.

Розглянемо стан образотворчого мистецтва в Україні. В зазначений період продовжується пошук нових форм живопису, посилюються формалістичні тенденції. Під формалістичні впливи потрапила творчість таких відомих майстрів пензля, як М.Драк, В.Меллер, А.Петрицький, О.Хвостенко-Хвостов. Створення

робітничих і селянських театрів, боротьба за оновлення їх репертуару, особливо відновлення класичного, в свою чергу, сприяли розвиткові реалістичних тенденцій. М.Драк, Б.Косарев, В.Меллер, А.Петрицький, О.Хвостенко-Хвостов міцно пов'язували свою творчість з українським радянським театром, успіхи якого в подальшому були значною мірою зумовлені діяльністю цих визначних митців.

Звертаємо увагу студентів на те, що в історії українського образотворчого мистецтва за умов протиборства різних політичних сил значне місце займали монументальні розписи клубів, будинків культури, казарм, бібліотек, шкіл. Але з розписів того часу залишилося дуже мало: споруди, садиби з їх мистецькими скарбами прийняли на себе особливий і найбільший удар війни. Якщо світова війна зачепила лише ті панські садиби, що лежали у воєнній та привоєнній смузі, то громадянська війна не минула жодної з них по всій території України. Після того, як пани були вигнані, панська земля розподілялася між селянами, майно розбиралося, панські будинки віддавалися під школи, лікарні, кооперативи чи колгоспи. Та досить часто садиби спалювалися, речі розбиралися по хатах, книжки розбиралися та помалу спалювалися на цигарки, бо їх зміст не завжди був зрозумілим селянам.

Слід мати на увазі той факт, що на початку 1918 року більшовицькій владі в Україні створити чітку систему пам'яткоохоронних органів не вдалося. В багатьох губернських та повітових центрах вони взагалі не були сформовані. Відділ охорони пам'яток, штат якого на 1918 рік був затверджений в кількості 15 співробітників, перебував у стадії організації. Виконання тих заходів, що їх намітив відділ охорони пам'яток Генерального секретаріату, з приходом до влади більшовиків затрималося. Негативно позначилась на пам'яткоохоронній роботі також евакуація на початку лютого 1918 року з Києва Центральної Ради.

Неодноразовий перехід влади від одних рук до інших негативно відбивався не лише на становищі українського народу, а й на його культурному житті. Кожна влада намагалася внести в культурне життя України щось своє, нове (якщо на це дозволяли умови), але приходила до влади інша політична сила – і весь доробок попередньої згортався, переглядався, навіть нищився. Досить рідко намічені раніше проекти втілювалися в життя – здебільшого на це не вистачало часу, коштів, доброї волі.

Пропонуємо студентам пригадати, що 29 квітня 1918 року генерал Павло Скоропадський за допомогою німецьких окупаційних військ захопив в Україні владу. Переворот відбувся майже без пострілів і крові, оскільки більшість партій та верств населення відмовили Центральній Раді у підтримці. Сім з половиною місяців для Української держави були періодом відносного соціального і громадянського спокою, оскільки його зовнішньою запорукою була окупаційна австро-німецька армія, що призупинила стан громадянської війни.

В перший день гетьманського перевороту були опубліковані «Грамота до всього українського народу» та «Закони про тимчасовий державний устрій України». П.Скоропадський приступив до виконання тієї частини грамоти, де зобов'язувався «твердо стояти на сторожі порядку і законності в Українській Державі». Майже відразу були заборонені друковані органи Української партії соціалістів-революціонерів «Боротьба» та Селянської Спілки «Народна Воля». В Харкові заборонялося видання «Мысли народа», в Одесі – «Землі і Волі», в Катеринославі – «Нашего луча», в Херсоні – «Дніпра», в Сумах – «Луча» та інших. На деякі видання запроваджувалася нечувана цензура, заборонялися критика уряду, проведення зборів, мітингів та маніфестацій.

Слід зазначити, що П.Скоропадський, щоб хоча б якось заручитися підтримкою української інтелігенції, звернув увагу на українізацію школи. А щоб уникнути конфліктів з монархічними партіями, він вважав за краще заснувати нові українські гімназії, ніж українізувати російські. Тому він дав вказівку щодо відкриття 54 українських гімназій, а в російських гімназіях запровадити як обов'язкові предмети українську мову, історію та географію України, історію української літератури.

17 серпня 1918 року гетьманом приймається рішення про перетворення Київського народного університету в Київський державний український університет та про заснування Кам'янець-Подільського державного українського університету. Були створені військова академія та всеукраїнська національна бібліотека, а також Український державний архів, до якого мали надійти з архівів Москви та Петрограда документи з історії України. Був затверджений також закон про заснування в Києві державного драматичного театру та державної драматичної школи. З'явився

закон про право написання та захисту дисертацій, наукових праць українською мовою.

Нагадуємо студентам про те, що ще за часів Центральної Ради порушувалося питання про створення Української Академії наук, розпочалася науково-організаційна підготовча робота (про це йшла мова вище). За активного сприяння міністра народної освіти гетьманського уряду професора М.Василенка ця робота була поновлена. При міністерстві освіти були сформовані три комісії, очолити підготовчу роботу, а потім і зайняти пост першого президента Академії П.Скоропадський запросив М.Грушевського, але той відмовився. Тому на пост президента Академії був запрошений академік Російської Академії наук, відомий український вчений-геолог В.Вернадський, а секретарем став А.Кримський. Заснування української Академії наук мало велике значення для майбутнього розвитку української науки.

Пригадайте, що 14 грудня 1918 року П.Скоропадський підписав свого останнього документа, і з того ж дня влада в Україні перейшла до рук Директорії. Зазначимо, що період Директорії Української Народної Республіки визначився деякими спробами продовжити справу, розпочату ще за Української Центральної Ради, найперше – відновити колишні місцеві органи управління народною освітою, скасовані в період гетьманування П.Скоропадського. В Україні продовжували діяти понад 47 тисяч українських народних шкіл, понад 1200 початкових шкіл, 474 хлоп'ячі і 362 дівочі гімназії, інші навчальні заклади. Проте їх подальше існування опинилося під загрозою, оскільки коштів на фінансування народної освіти Директорія не мала.

Студентам слід мати на увазі, що Українська Академія наук разом з народом переживала тяжку скруту. В перші дні Директорії був скасований законопроект про її створення. В цей же час Українське наукове товариство намагалося переглянути статут Академії наук як такий, що «дуже шкідливий з національного українського погляду». Кілька місяців жоден із співробітників Академії не отримував платні, і вона мало не припинила своєї діяльності.

Як відомо, влада Директорії проіснувала недовго – всього близько трьох місяців. За такий короткий час була продовжена лише деяка робота щодо відродження української самобутньої культури, розпочата Центральною Радою.

На початку 1919 року до Києва знову приходять більшовики. З лютого по середину серпня 1919 року в Україні намічалися різні проекти, зокрема в освітній справі, книгодрукуванні, яке було монополізоване в державному видавництві. Кількість видань книг в Радянській Україні знижується в порівнянні з часом діяльності Центральної Ради, значно зменшується серед них і кількість українських книжок. Статистичні дані свідчать, що на території, де українське населення складало 88%, в 1919 році книжок українською мовою надруковано 665, російською – 726, в 1920 році (з тимчасовою перервою радянської влади) українських книжок видано 457, російських – 369.

Зауважимо, що боротьба за встановлення радянської влади в Україні знайшла своє відображення в образотворчому мистецтві, зокрема в численних плакатах відомого російського плакатника Б.Єфімова, який працював у ті роки в Києві й Одесі, в плакатах і «Окнах Югроста» художників Б.Косарева, О.Хвостенка-Хвостова та інших. В цей час між художниками-професіоналами точились бурхливі суперечки про майбутні шляхи розвитку образотворчого мистецтва.

Звертаємо увагу студентів на те, що в самодіяльних робітничих і червоноармійських студіях проводилась робота щодо засвоєння основ реалістичної естетики і вивченню творчості великих художників минулого. Студійці вчилися писати гасла, плакати, оформляти газети, виступати в пресі з рецензіями на художні виставки, брати участь у диспутах, присвячених шляхам розвитку образотворчого мистецтва в умовах радянської влади.

Зазначимо, що в Києві розпочинається реставрація соборів, якою керував Борис Реріх, брат відомого художника, етнографа, дослідника Миколи Реріха. Український художник Г.Нарбут в листі до М.Реріха тепло відгукувався: «Ваш брат у нас у Києві творить чудеса: під його керівництвом відбувається реставрація Софійського та Андріївського соборів. Захоплює його духовна зібраність, велика ерудиція у відповідальних рішеннях». Б.Реріх, у свою чергу, в листах до брата теж неодноразово згадував про «своєрідного художника зі світлим розумом – Г.Нарбута. З ним беремо участь у комісії по розгляду проектів на кращий пам'ятник Т.Г.Шевченку ...».

Студентам слід пам'ятати, що в цей же час по Україні не лише здійснювалися відбудови, реставрації, але й не припинялося руйнування. В 1919 році був спалений палац графів Чацьких в Озаринцях на Вінниччині, штучний рибний ставок спущений, дерева вирубані, залишки старовинної фортеці селяни розібрали на камінь. Сумна доля спіткала садибу графів Маркових в Ольчедаєві Нижньому. Граф Марков мав чудову природничу, біологічну і астрономічну бібліотеку, влаштував у садибі власну обсерваторію, витратив на придбання сейсмографа, спеціальних машин, приладів та інструментів великі кошти. Селяни розібрали по хатах його майно, книжки, прилади, а коли до Ольчедаєва приїхав представник фізико-математичного факультету Київського університету і запропонував селянам позносити все забране з обсерваторії, ті, боючись переслідувань, покидали усе це вночі в річку. Так само селяни Славути покидали в річку речі, забрані ними з палацу Сангушків.

Слід зазначити, що деякі проекти радянської влади заслуговували на увагу, проте втілити їх у життя більшовикам не довелося, бо на зміну прийшли денікінці, які намагалися повернути український народ знову до дореволюційного становища, яке, здавалося б, вже безповоротно відійшло до минулого. Культурне життя на окупованій денікінцями території України призупинилося, оскільки нова влада приділяла йому мінімальну увагу і повністю відмовила в фінансуванні. Це стосується, перш за все, української школи, яку денікінська влада формально не знищувала, але відмовила їй в асигнуванні державних коштів, в той час як податки з народу на освіту збиралися. Український народ змушений був сам фінансувати українську школу, допомагати їй пережити тяжке лихоліття. На звернення Українського товариства шкільної освіти в Києві відгукнулися кооперативи, які вирішили частину своїх прибутків виділяти на утримання шкіл, їх підтримали учительські спілки, різні установи, окремі особи, передаючи частину свого місячного заробітку для школи. Таким чином, завдяки добрій волі українського народу школу було врятовано.

Подібна доля спіткала і Академію наук України, якій знову було відмовлено в фінансуванні, її співробітники не отримували заробітної плати. Подальше існування Академії наук залишалось під загрозою.

Нагадаємо студентам, що після вигнання денікінців в Україні знову встановлюється радянська влада. Цей період характеризується поживленням самодіяльної народної творчості, залученням до культурних цінностей широких верств населення. Саме в той час боротьба між українськими художниками-реалістами і модерністами закінчується на користь перших, зокрема в плакаті, оформленні революційних свят, громадських споруд і культосвітніх закладів. Був покладений початок новому напрямку в образотворчому мистецтві, який отримав назву соціалістичного реалізму. Пропонуємо студентам пригадати, що означає термін «соціалістичний реалізм», який його справжній зміст.

Отже, підсумовуючи розгляд питання, зазначимо, що в роки громадянської війни влада в Україні кілька разів переходила з одних рук до інших. Після того, як Червона армія 8 лютого 1918 року вступила до Києва, вона протрималася тут лише до 1 березня. Потім до 29 квітня правила Центральна Рада разом з німцями, з 29 квітня до 14 грудня 1918 року – гетьманат П.Скоропадського. З 14 грудня 1918 року до 5 лютого 1919 року влада знаходилася в руках Директорії, потім до 31 серпня – знову у радянської влади. З 31 серпня влада знаходилась водночас у армії УНР та денікінців, які відстоювали «єдиную неделимую Россию». В кінці 1919 року знову прийшли більшовики, які протрималися до 6 травня, коли їх витіснили петлюрівці разом з поляками. 12 травня 1920 року більшовики повернулися знову, вони встановили остаточно радянську владу по всій Україні, крім західних областей, які були окуповані Польщею. В цих непростих умовах духовне життя в Україні переживало чи не найтяжчі часи, але попри всі негаразди зберегло свою самобутність, яка складалася протягом століть.

ВИСНОВКИ

Період від початку першої світової війни і до остаточної перемоги більшовиків, встановлення ними радянської влади, незважаючи на відносну короткотривалість, був насичений різноманітними подіями в культурному житті України. Війна принесла народів біди та страждання, зазнала втрат від війни і українська культура. У вирі боїв були безповоротно втрачені численні культурні цінності, зупинилася книговидавнича справа, великі труднощі (перш за все фінансові та матеріальні) відчувала українська школа.

Лютнева революція 1917 року дала можливість утворити українську державу, розкрила перед українською культурою і, зокрема, перед українознавством, нові перспективи. Українська мова стала мовою державною, були відкриті українські державні університети в Києві та Кам'янці-Подільському, історико-філологічний факультет і кафедри української мови, історії, права в деяких створених раніше університетах та педінститутах. В кінці 1918 року в Києві засновані Українська Академія наук, державна Українська археологічна комісія, Державний архів, Археологічний комітет та інші наукові установи. Громадянська війна не лише зупинила ці позитивні процеси, а й завдала їм великої шкоди. Після тяжкого періоду громадянської війни, голоду й окупацій культурне життя в Україні почало відроджуватися лише на початку 1920-х років під радянською владою, але вже в зовсім інших умовах.

ДЛЯ НОТАТОК

ДЛЯ НОТАТОК

Навчальне видання

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

до самостійної роботи з дисципліни
«Історія України» (розділ «Культура України початку ХХ ст.»)
для студентів усіх спеціальностей

Укладач **КОВАЛЬОВ Валерій Іванович**

Відповідальний за випуск *Н.В. Нікуліна*

Авторська редакція

Комп'ютерна верстка *Н.В. Журавльової*

План 2009, поз. 110.

Підписано до друку 25.05.2009 р. Формат 60×84 1/16. Папір газетний.

Гарнітура Times New Roman Cyr. Віддруковано на ризографі

Ум. друк. арк. 2,0. Обл.-вид. арк. 1,8.

Зам. № 385/09. Тираж 100 прим. Ціна договірна

Видавництво

Харківського національного автомобільно-дорожнього університету

**Видавництво ХНАДУ, 61002, Харків-МСП, вул. Петровського, 25.
Тел. /факс: (057)700-38-72; 707-37-03, e-mail: rio@khadi.kharkov.ua**

Свідоцтво Державного комітету інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції, серія ДК №897 від 17.04 2002 р.